

ЗВЕРТАННЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПОЕТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В ІДІОСТИЛІ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

Постановка проблеми. Естетично довершена мова усної народної творчості як своєрідний еталон словесно-образного вираження думки – невичерпне джерело художньої образності. Відображаючи світобачення народу, його почуття, спільне й найважливіше з погляду інтелектуально-моральних та емоційних оцінок, вона передає його усталеними мовними засобами. Серед майстрів українського художнього слова важко віднайти тих, хто б у своїй творчій праці не звертався до народнопісенних джерел (Т. Шевченко, І. Франко, Ю. Федькович, Леся Українка, О. Кобилянська, П. Грабовський, П. Тичина, М. Рильський, М. Стельмах, Б. Олійник, І. Драч, А. Малишко, М. Вінграновський та ін.). Рівень засвоєння, опрацювання і осмислення фольклорно-пісенного фонду свого народу, на наше переконання, є одним із чинників формування ідіостилу письменника, що ґрунтується на специфічному поєднанні авторських елементів із традиційними. Тому актуальним є вивчення мовностилістичної організації текстів народнопоетичного жанру з огляду на їхнє значення в моделюванні індивідуальної мовотворчості. Потужний фольклорний струмінь в українському письменстві кінця ХІХ – початку ХХ ст. дає багатий матеріал як для загальнотеоретичного висвітлення цього явища, так і для аналізу особливостей мови окремого письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співвідношення фольклору та літератури, вплив народнопісенних жанрів на літературну творчість, опис мовно-естетичної організації народнопоетичних зразків, дослідження усного колективного та писемного індивідуального в художньому тексті, вивчення способів використання фольклорного матеріалу в моделюванні індивідуально-авторської стилістики перебували в колі наукових зацікавлень багатьох учених і не втрачають своєї актуальності й нині (О. Потебня, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, І. Білодід, В. Ващенко, В. Бойко, О. Вертій, С. Єрмоленко, А. Поповський, С. Росовецький, В. Жайворонок, Я. Гарасим, В. Чабаненко, Л. Мацько, О. Сидоренко, Н. Данилюк, Т. Беценко, С. Бибик та ін.). Дослідницькі студії постулюють думку, що мова української народної пісні як максимально відшліфований художньо-образний континуум репрезентує своєрідну знакову систему, що в ній актуалізовані універсальні релевантні для етносу психоментальні мовноестетичні одиниці – різнорівневі словесно-образні знаки, що відтворюють національно-мовну картину світу.

У сучасній науковій парадигмі фольклорні елементи не отримали чіткої дефініції. У літературознавстві їх наявність у художньому тексті детермінують як *фольклоризм*, що проявляється на різних функціональних зрізах: через сюжетне запозичення, введення у текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів тощо. Власне лінгвістичне тлумачення цього поняття належить С. Єрмоленко, яка в монографії „Фольклор і літературна мова” [4] запропонувала розрізняти загальне поняття *фольклоризми*, тобто створені за фольклорними зразками словотвірні, фразеологічні, синтаксичні одиниці, які виконують певні функції в різних жанрах художнього стилю, та *макрофольклоризми* – твори, що фактично становлять різновиди народнопісенних текстів. Тяглість традицій вивчення феномену фольклору як репрезентанта етнічного лінгвокультурного простору актуалізувала в науковому обігу множинність термінів на позначення усталених різноструктурних одиниць фольклорного кодування дійсності, що за ними закріплено відповідний денотативно-конотативний, асоціативно-символічний зміст, як-от: *стилістема*, *фольклорема*, *лінгвокультурема*, *етнокультурема*, *одиниці з національно-культурним компонентом*, *слова-символи*, *мовно-естетичні знаки національної культури*, *народнопоетична універсалія* тощо. До таких, зокрема, уналежують і народнопісенні звертання.

Мета статті – проаналізувати семантику, засоби вираження і стилістичний потенціал фольклорно-пісенних звертань у художніх текстах Сидора (Ісидора, Ізидора) Воробкевича (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з Кіцмана, Сирота з Буковини та ін.), „якому по Федьковичу загально признає ся перше місце межі буковинськими письменниками” [5, 3].

Виклад основного матеріалу. Оцінюючи творчість видатних митців Буковини, Леся Українка зазначала, що „єдиними зразками для народних буковинських письменників була довгий час тільки чудна буковинська природа та народна поезія” [6, 63]. Мовно-образна система народнопоетичної творчості, за нашими спостереженнями, стала потужним джерелом і для витворення індивідуального стилю С. Воробкевича, що цілком закономірно, адже він відомий

на Буковині не тільки як талановитий поет, письменник, драматург, педагог, громадський діяч, а й здобув широке визнання як фольклорист та композитор. Біографічні факти засвідчують: з юних років письменник захоплювався українською народною піснею, мандрував у вільний від навчання час буковинськими селами, збираючи усну народну творчість. Вочевидь, живий фольклорний струмінь мови буковинського митця спричинили не лише захоплення, збирання, вивчення народної творчості, а й її музична обробка, педагогічна та композиторська діяльність. Маючи диплом викладача музики і регента хору, він видає підручник з основ гармонії та загального музикознавства, перший збірник пісень для школярів на свої вірші, згодом – „Співаник для шкіл народних” (уперше виданий 1889 р. у Відні та кілька разів перевиданий), що в трьох частинах уміщував народні співанки, пісні на власні тексти, на вірші Ю. Федьковича та інших українських поетів. Його наукова розвідка „Наша народна пісня” (1865 р.) стала вагомим внеском у розвиток української фольклористики. Звичайно, така плідна мистецька діяльність не могла не позначитися і на іншій, не менш плідній, сфері таланту С. Воробкевича, – його художній творчості, що позначена класичними зразками макрофольклоризмів – поезій, що фактично є різновидами народнопісенних текстів (чимало віршів письменник написав у формі пісень і сам поклав їх на музику), а також наявністю численних фольклоризмів – створених за фольклорними зразками різнорівневих мовних одиниць, у т.ч. звертань.

Звертання традиційно кваліфікують як „інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення” [1, 200]. У лінгвістичній літературі розрізняють дві групи звертань: власне звертання (до особи) та риторичні звертання (стосуються тварин, рослин, явищ природи, абстрактних понять і под.) [2, 32]. Мовотворчості С. Воробкевича характерні обидва різновиди засобів апеляції.

У художньому мовленні звертання (окремі лексеми чи групи слів, оформлених у вигляді словосполучення чи вокативного речення) не лише називають певний об’єкт адресування, а й виражають ставлення мовця до нього. У творах С. Воробкевича поширені позитивно оцінні звертання до особи, що маніфестують такі риси буковинців, як пошана до батьків, людяність, сердечність, щирість, душевність, чуйність, теплота, ніжність, пор.:

1) звертання до матері – одиничні іменники (*мамо*, *пестливі нене*, *ненько*, *розмовне мамко*), одиничні прикметники (*рідна*), означальні словосполучення (*старенька матусю*, *дорога матінко*), символічні образні звертання (*голубко*, *зозуле сивенька*, *зозуленько сизокрила*), напр.: *Знай мамо, зазуле сивенька, я гріх весь прощаю єму* (I, 371)¹; – *Щиро я єго, ненько, кохаю* (II, 81); *Знаєш, мамко, знаєш, рідна, хто тому причина, що так вяне і нидіє нещасна дівчина?* (I, 43); *А ти мя прощай, старенька матусю, й здорова бувай...* (I, 326); [Катерина:] *Не жури ся, зозуле, я здорова, мозольної праці не страхаюся... Не плач, нене, не плач, голубко!* (III, 7); – *Не плач, зазуленько, плачем лиха не виплачеш, – потішала стару Ірина. – Не жури ся, сизокрила* (II, 114);

2) звертання до батьків – одиничні іменники (*батьку*, *розмовне тату*, *пестливе таточку*, діалектизми *дєдю*, *дєдику*), означальні словосполучення (*таточку рідненький*), прикладкові структури (*бачечку-соколику*), символічні образні звертання (*голубчику*, *соколику*), напр.: – *У хаті, батьку, нашій спочинуть кости ваші* (II, 315); – *Хто, тату, в гаю свище так?* (I, 321); [Данило:] *Дєдю, бігме, що з душі мені говориш. Оженитись хочу* (III, 224); [Марта:] *Ні, не журиш, дєдику! Хто на Бога уповає, того він не лишає!* (III, 109); – *Таточку рідненький, я вже й маю дівчину добру, господарну, моторну, чепурну, покірну, котру без міри люблю* (II, 248); *А сестри як бджоли, обступили їх: „Мені, бачечку-соколику, привезіть на ріклю шовкову”* (II, 28); – *Таточку, голубчику, поведіть мене туди, поведіть, я так рад би їх видіти!* (II, 35);

3) звертання батьків до дітей – одиничні іменники (*доню*, *сину*, *дитино*, зменшено-пестливі форми *доненько*, *синку*, *дитиночко*, *діточки*), фольклорні символічні звертання (*соколята*, *голубко*, *пташко*, *щастя*, *доле*), означальні словосполучення (*дитино рідненька*, *щебетлива пташко*, *любі діточки*), апозитивні структури (*Іриночко-голубочко*, *донечко-небого*), розгорнуті образні прикладкові утворення (*моя доненько єдина*, *сину мій дорогий*, *сину мій добрий*, *порадонько моя незабута*; *моє щастє*, *моя доле*, *раю мій єдиний*), напр.: – *Не плач, доню – як же-ж можна?* (I, 263); *Я поїду на ярмарок, а ти доглядай господарства, синку* (II, 28); – *Не журіть ся, діточки, не журіть ся, рідні; верну назад здоровий і свіжий* (II, 28); – *Як ви мене, соколята, лишаєте? – промовила задумчиво стара Єла* (II, 209); „*Іриночко-голубочко, дитино рідненька!*” – і обоє пригорнулися мовчки до серденька (I, 321); *Така уже твоя доля, донечко-небого, щоб ти з Турком із поганцем красний вік прожила...* (I, 74); *Чого плачеш, Ганусенько? Чи не хора? мила, моя доненько єдина, пташко щебетлива!* (I, 263); *Діточки любі, жалко мені, що ви так у неволі помираєте* (II, 18); – *До Івана у Сучаву ходімо, дитино, моє щастє, моя доле, раю мій єдиний!* (I, 161); *Леонїде, сину мій дорогий, що нам тепер почати? – питалась пані Пульхерія панича Леонїда* (II, 328); [Митерчиха:] *Сину мій добрий, порадонько моя незабута, у молодому віку зі світа минувся* (III, 119);

4) звертання до коханої дівчини – одиничні та поширені звертання з фольклорними елементами (кравце, серце, любочко, пташко, голубко, горличко, перепеличко, ластівко, ясочко, квіточко, рибко, зірко), як-от: – Коли-ж так, *моя ясочко*, то чому-ж ти нині не така весела, як то звичайно? *Здається, голубко*, що щось на серці маєш і мені сказати не хочеш? (II, 78); *Моя кравце*, тут коло мого серця вся туга і смуток пропадуть... (II, 78); – *Серце моє кохане!* – покликнув Циган, – як же ти мене злякала! – *Тай обнялись* (II, 123); – *Ох, любочко ж моя, кравце мальована!* Та нині... – і не доказав (II, 123); – *Василько, квіточко моя дорога*, я без тебе марно загину (II, 212); [Гнат:] *Катерино-серце*, ти ще мене не забула, *пташко дорога!* (III, 76); [Павло:] *Се я знав, моя горличко, ясочко моя дорога!* (III, 213); [Семен:] *Таже прийшов до тебе, голубко, рибко моя солоденька*, бо-м тебе сподобав (III, 19); [Федько:] *Санда моя, кравце моя, ластівко, перепеличко* (III, 342); *Я заграв би тій дівчині, що живе в малій хатчині; хоч працює тяжко, гірко, люблю тебе, моя зірко!* (I, 170);

5) звертання до коханого хлопця – одиничні та поширені звертання з фольклорними елементами (доле, серце, орле, соколику, лебедіку), напр.: [Марійка:] *Серце Андрію, таже ти мій*, я без тебе марно пропала би (III, 73); [Ксеня:] (до Михайла) *. Соколику мій мальований!*... (III, 213); – *Лебедіку мій*, Мартине, за тобою Маланка гине... (II, 164); [Катерина:] *Гнате мій милий, орле мій сизий, доле моя солоденька*, розпадалася я за тобою, як риба в неводі! (III, 73) тощо.

Твори С. Воробкевича засвідчують у структурі власне звертань образні народнопоетичні порівняння особи здебільшого з птахом, пор.: жінка – голубка, зозуля, горличка, перепілочка, пташка; чоловік – голуб, сокіл, лебедик, орел; діти – соколята, пташки. Рідше – з тваринами (ясочка, рибка), рослинами (квіточка), небесними світилами (зірка) та абстрактними поняттями (щастя, доля, рай, порада). Ці звертання стали знаками української етнокультури, традиційними для української мови народними символами. Відбиваючи український національний колорит, акумулюючи своєрідну образність, символіку, етичні та естетичні оцінки, вони є виразниками мовної картини світу українців, їхнього художньо-символічного світобачення.

У формі риторичних звертань за фольклорною традицією в текстах С. Воробкевича найчастіше функціонують назви:

- небесних тіл і явищ природи (зоря, місяць, вітер), як-от: [Василина:] *Зірненько ясна, зірненько красна*, Що пливеш небом, як по воді, Чом я небога, чом я нещасна, Чом тужить серце, скажи мені? (III, 482); *Ой місяцю-перекрою, Ти гуцульський тату!* Полюбив я собі рибку Гарну і богату (II, 149); *Повій, вітре буйнесенький*, долів за водою! Скажи моїм другим-братям, що я сиротою... (I, 31);
- частин ландшафту (гори, полонина, бори, смереки, гай, розмай), напр.: [Гнат:] *Гори мої ліліові, Моя полонино*, Де звивався я, як пташка, Малою дитиною, – Всіх вас, бори і смереки, Сердечно витаю, *Буковино золотая, Мій гаю, розмаю!* (III, 73);
- географічних об'єктів (Верховина, Буковина), напр.: [Гнат:] *Вертаю до тебе, моя карпатська Верховино*, бідний каліка-сирота, без роду, без притулку... *Буковино-ненько*, ходив я світом вишир і впоперек, бачив не одну красу, не одно чудо, але пари тобі нігде не знайшов! (III, 75);
- флори і фауни (явір, орел), як-от: *Прошу, молю, говори, розсохатий яворе*, та чому ти за-смутився і у жовту тугу вкрився (I, 192); *Лети, друже милий, орле сизокрилий*, там, де козаки в Січи гуляють, при звуках бандури лицарські діла величають (I, 254);
- абстрактних понять (доля, пісня, мова), напр.: *Все би ми тебе добули, доленько старенька*, і як діти пригрозили неньку до серденька (I, 32); *Вісти же, руска пісне, землі і облакам*, що урочисте свято настало Русинам (I, 77); *Мово рідна, слово рідне*, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має (I, 80). Такі звертання персоніфікують явища навколишньої дійсності, що властиве усній народній творчості.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, звертання в художніх текстах С. Воробкевича позначені яскравою образністю передусім завдяки семантиці їхніх компонентів. До складу таких побудов, як засвідчують наведені ілюстрації, входять традиційні для фольклору зменшено-пестливі форми слів, постійні епітети, прикладки, присвійні займенники, поетичні синоніми з метафоризованим значенням. Посилюють експресивні можливості звертань персоніфіковані образи, слова-символи як мовно-естетичні знаки національної культури, що увиразнюють у мовостилі письменника народнопоетичну традицію українців з її етнокультурними стереотипами, репрезентують ментальність, світогляд народу, серед якого він виріс і жив, водночас ідентифікуючи автора як національно-мовну особистість. Таке мовне багатство творів митця відкриває перспективу для подальших спостережень.

Примітки

¹ Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Видавництво товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1 : Поезії. – 420 с.; 1911. – Т. 2 : Оповідання. –

412 с.; 1911. – Т. 3 : Драматичні твори. – 421 с. – (Руська письменність), зазначаючи в дужках номери тому та сторінки. Цитуючи, дотримуємося правописної системи видання.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Звертання / І. Р. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2004. – 2-ге вид., випр. і доп. – С. 200.
2. Данилюк Н. Семантико-стилістичні особливості народнописаних звертань / Ніна Данилюк // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 32–39.
3. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Рад. школа, 1987. – 242 с.
5. Романчук Ю. Передмова // Твори Ісидора Воробкевича / Ю. Романчук. – Львів: Видавництво товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1. – С. 3–4.
6. Українка Леся. Марорусские писатели на Буковине / Леся Українка // Українка Леся. Зібрання творів : У 12-ти т. – Т. 8 : Літературно-критичні та публіцистичні статті. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 62–75.

Анотація. Проаналізовано семантику, засоби вираження і стилістичний потенціал фольклорно-пісенних звертань у художніх текстах С. Воробкевича, видатного українського письменника Буковини. Установлено, що звертальні конструкції є мовно-естетичними знаками національної культури, що увиразнюють українську народнопоетичну традицію українців в ідіостилі митця.

Ключові слова: звертання, фольклорна традиція, мовно-естетичний знак національної культури, ідіостиль, С. Воробкевич.

Summary. The article analyzes the semantics, means of expression and stylistic potential of folk-song appeals in the artistic language of S. Vorobkevych. It was established that the language and imagery of folk creativity became a powerful source for creation of artist's individual style, who is known not only in Bukovyna as a talented poet, writer, playwright, teacher and public figure, but also gained wide recognition as a composer and folklorist.

In artistic speech appeals (separate lexemes or groups of words, finalised in the form of a phrase or vocative sentence) not only denominate certain object of addressing, but also express speaker's attitude to it. Positive estimative vocative expressions to a person (mother, father, children, beloved girlfriend or boyfriend) manifest such features of Bukovinian people as respect to parents, heartiness, honesty, sincerity, hearfulness, warmth, tenderness. Appeals in the artistic texts of S. Vorobkevych marked by bright imagery primarily due to the semantics of their components. The structure of such constructions are traditional folklore diminutive-affectionate forms of words, constant epithets, appositions, possessive pronouns, poetic synonyms with metaphorized meaning. Within the structure of appeals – figurative folk comparisons of person with bird, with animals, plants, celestial bodies, abstract concepts. In the form of rhetorical appeals by folk tradition there are the names of celestial bodies and phenomena of nature, parts of the landscape, geographic objects, flora and fauna, abstract concepts. The expressive possibilities of appeals are strengthen by personified images, symbol words as a language aesthetic signs of national culture, that distinguish folk tradition of Ukrainians with its ethno-cultural stereotypes in the writer's language, represent a mentality and nation outlook among whom he grew up and lived.

Key words: appeal, folk tradition, language aesthetic sign of national culture, idiostyle, S. Vorobkevych.

Отримано: 09.11.2016 р.